

Barbara Błońska¹, Joanna Gotlib²

¹Kierunek: Pielęgniarstwo, Wydział Nauki o Zdrowiu Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego

²Zakład Dydaktyki i Efektów Kształcenia, Wydział Nauki o Zdrowiu Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego

Opinie uczniów na temat występowania przemocy w szkole

Schoolchildren's opinions regarding the incidence of violence at school

STRESZCZENIE

Wstęp. Zjawisko agresji i przemocy wśród dorastającej młodzieży jest obecnie powszechne. Wynika ono przede wszystkim z braku poczucia własnej wartości, nieobecności autorytetów, braku więzi rodzinnych, nieradzenia sobie z problemami przez młodzież.

Cel. Przeprowadzone badania miały na celu zbadanie skali występowania zjawiska przemocy w szkole oraz poznanie opinii młodzieży na ten temat.

Materiał i metody. Badania ankietowe (samodzielnie skonstruowany, anonimowy kwestionariusz) przeprowadzono w marcu 2009 roku wśród 100 uczniów gimnazjum w Warszawie.

Wyniki. Zdecydowana większość badanych (71%) czuje się w szkole bezpiecznie, 73% było świadkami przemocy w szkole, a 29% deklarowało, że było ofiarą przemocy; 75% ankietowanych spotkało się z przemocą fizyczną, a 73% deklarowało, że sprawcami przemocy są zazwyczaj uczniowie ze starszych klas. Badani gimnazjaliści spotykali się również z przemocą ze strony rówieśników i nauczycieli.

Wnioski:

1. W świetle uzyskanych wyników badań i przeglądu piśmiennictwa dotychczasowe programy i formy zapobiegania przemocy w szkole wydają się być nieskuteczne.
2. Zasadne wydaje się być kontynuowanie badań w grupie nauczycieli i określenie potrzeb nauczycieli w zakresie form i metod zapobiegania przemocy wśród uczniów.

Problemy Pielęgniarstwa 2010; 18 (1): 17–24

Słowa kluczowe: przemoc, gimnazjum, młodzież, opinie

ABSTRACT

Introduction. Aggression and violence among adolescents are now common. The most important underlying causes are low self-esteem, lack of authorities and family ties, and the failure of an adolescent to cope with his/her problems.

Aim of the study. This study aimed to investigate the extent of violence at school and gather school-goers' opinions regarding violence.

Material and methods. An anonymous questionnaire designed by the authors was distributed among 100 junior secondary school students in Warsaw in March 2009.

Results. The vast majority of the respondents (71%) declared that they feel safe at school, 73% have witnessed violence in the school, and 29% reported being a victim of violence. Three out of four respondents have encountered physical violence, 73% declared that acts of violence were usually perpetrated by older students. The respondents have also encountered violence from their peers and teachers.

Conclusions:

1. In the light of these results and literature data, it appears that existing programmes and actions to prevent violence at school are ineffective.
2. It appears advisable to continue this research in a group of teachers in order to identify teachers' needs regarding forms and methods of preventing violence among learners.

Nursing Topics 2010; 18 (1): 17–24

Key words: violence, junior secondary school, youth, opinions

Wstęp

Zjawisko agresji i przemocy wśród dorastającej młodzieży jest współcześnie znane i powszechne w społeczeństwie [1]. Wynika ono przede wszystkim z braku poczucia własnej wartości, nieobecności autorytetów, braku więzi rodzinnych, nieradzenia sobie z problemami [2]. Badaniem zjawiska przemocy zajmuje się między innymi psychologia społeczna. Pół wieku temu Albert Bandura przeprowadził szczegółowe badania dotyczące agresji i przemocy [1], poszukując mechanizmów wywołujących zachowania agresywne w strukturze biologicznej, psychicznej i społecznej. W tym samym czasie również w szkole obserwowano narastanie przemocy obejmującej coraz to młodsze roczniki uczniów [1]. Przemoc i agresja w szkole nie jest nowym zjawiskiem. Od około 30 lat w różnych krajach, między innymi w Wielkiej Brytanii, Skandynawii, Stanach Zjednoczonych zaczęto prowadzić badania na ten temat oraz wprowadzać liczne programy zapobiegawcze [3]. Od lat 90. XX wieku w Europie, między innymi w Polsce, badane jest zjawisko przemocy i agresji [4–6]. Przemoc w szkołach może doprowadzić do tragedii, czego dowodem są liczne przypadki postrzałów czy morderstw, samobójstw odnotowanych niedawno w polskich gimnazjach [7]. Tęgo tematu nie porusza się jednak zbyt często. Aby zapobiegać i przeciwdziałać przemocy ważna jest systematyczna edukacja nie tylko pedagogów, ale i rodziców oraz uczniów [8, 9].

W mediach mówi się o drastycznych aktach przemocy, a z przeprowadzonych badań wynika, że młodzież z przemocą spotyka się codziennie. Przemoc istnieje nie tylko w środowisku szkolnym, ale również w rodzinnym. Wychowanie nie należy tylko do zadań szkoły, obowiązek ten spoczywa na rodzicach, od których dzieci uczą się dobrych zasad życia w społeczeństwie. Jeżeli w środowisku domowym istnieje przemoc, to dziecko w 70% nie będzie umiało się zachować i odnaleźć w środowisku szkolnym [8, 10].

Cel pracy

Głównym celem pracy jest poznanie opinii uczniów gimnazjum na temat przemocy w relacjach rówieśniczych w szkole.

Celami szczegółowymi pracy są:

- poznanie rozumienia pojęcia przemocy przez młodzież;
- próba scharakteryzowania sprawców i ofiar przemocy w opinii badanej młodzieży;
- poznanie czynników motywujących do powstania zachowań agresywnych i użycia przemocy w opinii badanej grupy;
- poznanie skutków przemocy w opinii badanej młodzieży.

Materiały i metody

Badania wykonano wśród uczniów Gimnazjum nr 50 im. Generała Władysława Sikorskiego w Warsza-

wie. W badaniach udział wzięli uczniowie I, II i III klasy gimnazjum. Badaniu poddano grupę 100 uczniów: 58 chłopców i 42 dziewcząt.

Badania przeprowadzono na podstawie samodzielnie sformułowanej ankiety w marcu 2009 roku wśród uczniów I, II i III klasy gimnazjum. Kwestionariusz był anonimowy. Ankieta zawierała 31 pytań, w tym jedno pytanie było otwarte oraz jedno w formie tabeli, pozostałe 29 to pytania zamknięte jednokrotnego lub wielokrotnego wyboru. Pytania dotyczyły zjawiska przemocy w szkole, rodzajów i form przemocy, określenia sprawcy i ofiary przemocy oraz bycia świadkiem przemocy.

Do analizy uzyskanych wyników wykorzystano metodę statystyki opisowej.

Wyniki

Charakterystyka badanej grupy

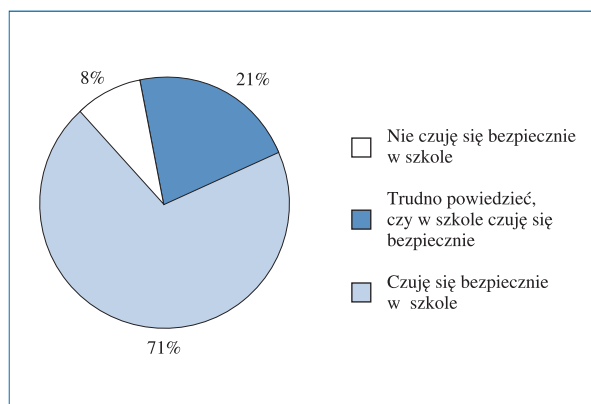
Badania przeprowadzono w grupie 100 uczniów: 58 chłopców i 42 dziewcząt (14–16 lat) w Gimnazjum nr 50 im. Generała Władysława Sikorskiego w Warszawie.

Omówienie wyników

Zdecydowana większość uczniów deklarowała, że w szkole czuje się bezpiecznie. Pojawiły się również odpowiedzi przeciwne. Szczegółowe wyniki przedstawiają ryciny 1 i 2.

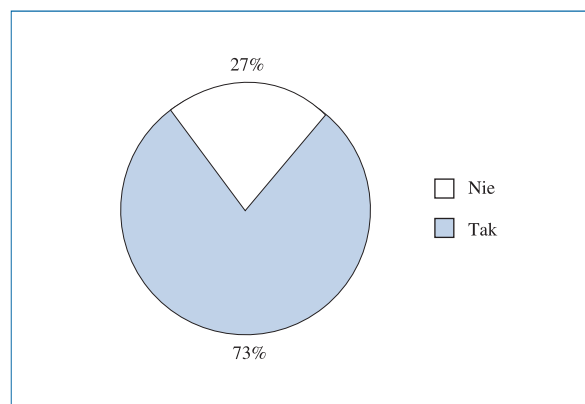
W ankiecie zamieszczono pytanie otwarte dotyczące zagadnienia przemocy. Próby zdefiniowania tego terminu podjęło się 75% uczniów, 25% nie udzieliło odpowiedzi. Dokonano analizy jakościowej uzyskanych odpowiedzi.

Większość uczniów określiło przemoc jako formę znęcania się psychicznego i fizycznego nad drugą osobą lub fizyczne i psychiczne zadawanie bólu drugiej osobie. Dwie osoby scharakteryzowały słowo przemoc jako znęcanie się nad bezbronnymi ludźmi. Dwadzieścia procent ankietowanych twierdziło, że przemoc to inaczej agresja. Dla jednej osoby przemoc oznacza patologię w domu rodzinnym. Cztery osoby zdefiniowały przemoc jako bicie się, przezywanie, ból. Jest to znęcanie się nad bezbronnymi ludźmi w celu sprawienia sobie satysfakcji; coś, co sprawia ból i inne nieprzyjemne odczucia od drugiej osoby. Pojawiła się również odpowiedź, że jest to coś bardzo złego. Respondenci określali przemoc również jako agresywne zachowania wobec innych uczniów, celowe wyrządzanie krzywdy drugiej osobie. Przemoc kojarzy się w większości z biciem kogoś, zadawaniem komuś bólu i cierpienia. Uczniowie napisali, że nie są to tylko akty fizyczne, ale również formy psychiczne, jak gnębienie, dręczenie, przezywanie, obraźliwe i wulgarnie wyzwiska, psychiczne męczenie innych. Dla 3 osób przemoc to akty seksualne: szturchanie, krępujące dotykanie, wykorzystywanie innych osób. Pojawiła się również odpowiedź, że przemoc oznacza użycie pięści wobec drugiej osoby. Ciekawą definicję

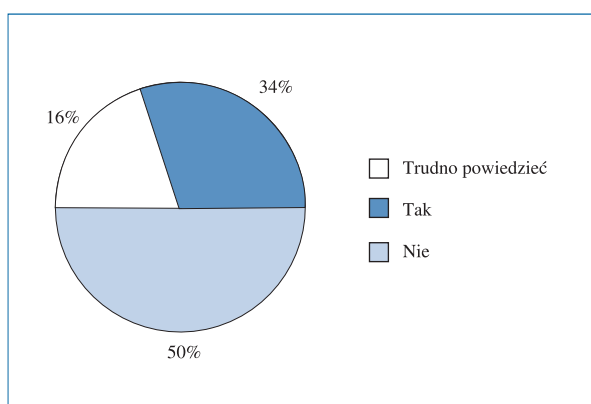
Rycina 1. Poczucie bezpieczeństwa w szkole w opinii badanej grupy uczniów

Figure 1. The feeling of safety at school in opinion of the schoolchildren's group

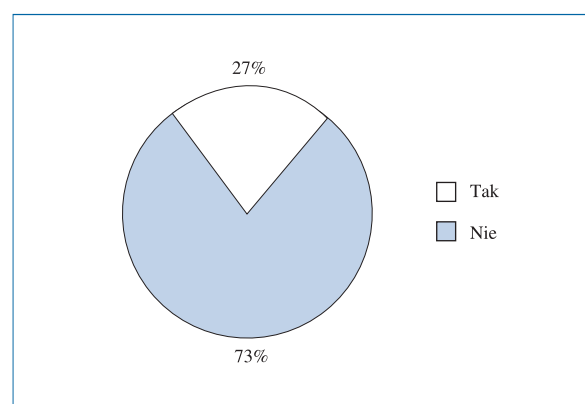
Rycina 3. Liczba osób będących świadkami przemocy w badanej grupie uczniów

Figure 3. Number of persons being the witnesses of violence in the schoolchildren's group

Rycina 2. Ocena poczucia akceptacji w gronie rówieśników w badanej grupie uczniów

Figure 2. The opinion of feeling of acceptance in the peers' team in the schoolchildren's group

Rycina 4. Liczba osób doświadczających przemocy w badanej grupie uczniów

Figure 4. Number of persons of experiencing violence in the schoolchildren's group

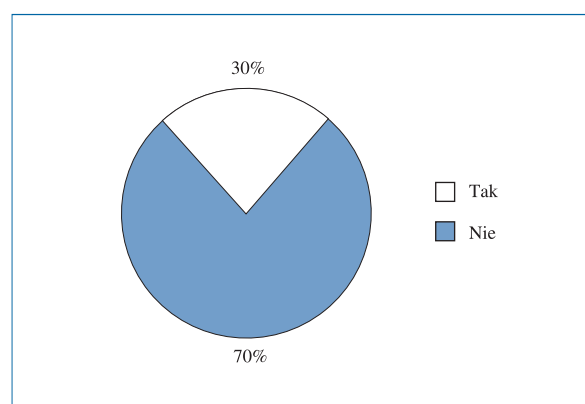
podawała jedna osoba, dla której przemoc jest to niegodne zachowanie zagrażające naszemu bezpieczeństwu.

Większość badanych była świadkami przemocy. Szczegółowe wyniki przedstawia rycina 3.

Ofiarami przemocy według ankietowanych są częściej chłopcy. Rycina 4 ukazuje, jaki procent ogółu ankietowanych był ofiarą przemocy.

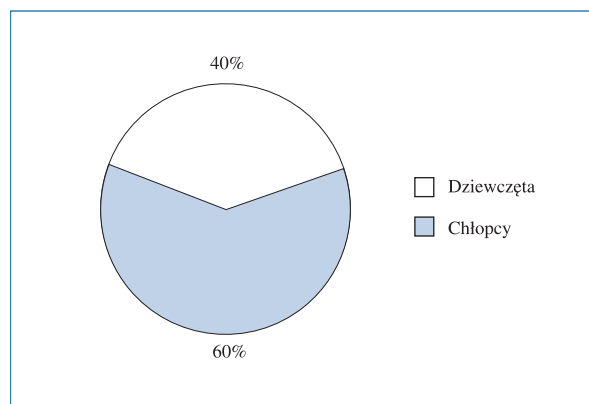
Część respondentów przyznaje się do tego, że są sprawcami przemocy. Jeśli chodzi o płeć, w większości sprawcami przemocy są chłopcy. Szczegółowe wyniki badania ilustrują ryciny 5 i 6.

W ankiecie badanych poproszono o podanie powodów dotyczących stosowania przemocy przez młodzież. Według respondentów przede wszystkim jest to zły charakter sprawcy oraz brak wychowania i zasad moralnych. Pojawiły się również odpowiedzi, że osoby stosujące przemoc czują się silniejsze od innych, czerpią sa-

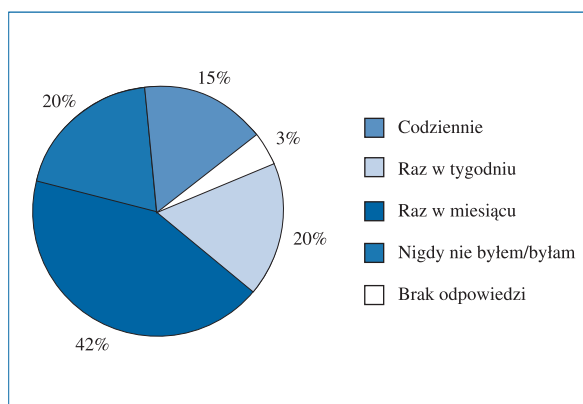
Rycina 5. Liczba osób przyznających się do bycia sprawcami przemocy w badanej grupie uczniów

Figure 5. Number of persons admitting to being the perpetrators of violence in the schoolchildren's group

Rycina 6. Podział sprawców przemocy ze względu na płeć w badanej grupie uczniów

Figure 6. The division of perpetrators of violence with regard on sex in the schoolchildren' group

Rycina 7. Częstość kontaktu z agresywnymi zachowaniami uczniów w badanej grupie gimnazjalistów

Figure 7. The frequency of contact with the pupils' aggressive behaviours in the schoolchildren' group

Tabela 1 Rodzaj i częstość spożywania używek w badanej grupie młodzieży gimnazjalnej

Table 1. The kind and the frequency of consuming the condiments in the schoolchildren' group

	Papierosy	Alkohol	Narkotyki
Wcale nie sięgam	80%	78%	88%
Rzadko	8%	12%	7%
Często	12%	10%	5%

tysfakcję z tego, że komuś sprawią ból, stają się obojętni wobec drugich. Do zachowań agresywnych i przemocy przyczynia się również brak wychowania. Dodatkowym bodźcem do jej stosowania jest także spożywanie alkoholu, palenie tytoniu oraz zażywanie narkotyków, mimo że większość osób w badanej grupie uczniów nie przyznawała się do sięgania po używki. Informacje na temat rodzaju używek i częstości ich spożywania przedstawia tabela 1.

Na pytanie — jak często widziano agresywne zachowania — większość uczniów odpowiedziała, że raz w miesiącu. Znacznie mniejsza liczba respondentów spotkała się z przemocą raz w tygodniu, czy też codziennie (ryc. 7).

Według ankietowanych do aktów przemocy dochodzi podczas przerw na korytarzu, w toaletach, w klasie, również w drodze do szkoły i na podwórku.

Na pytanie o to, kto według respondentów najczęściej staje się sprawcą przemocy, uczniowie w większości odpowiedzieli, że są to osoby starsze od nich oraz rówieśnicy. Rycina 8 prezentuje szczegółowe wyniki badania.

Sprawcy przemocy według ankietowanych to najczęściej: koleżanki/koleczy (29%), nauczyciele (10%), osoby obce (8%). Respondenci przyznali się, że byli również ofiarami przemocy w domu rodzinnym. Przemocy

doświadczyli ze strony ojca (7%), matki (4%), brata (6%), siostry (4%) oraz dziadka (2%).

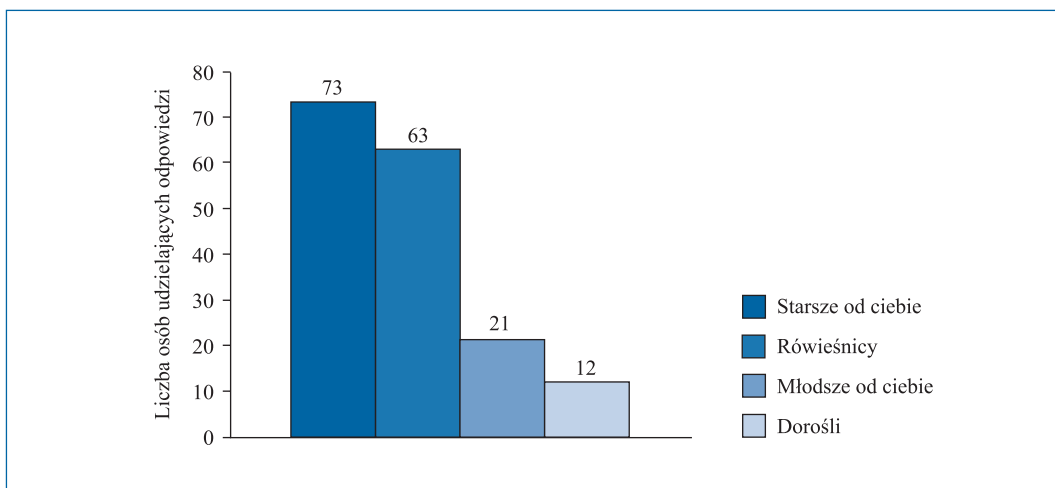
Respondenci przyznali, że spotkali się z niewłaściwymi zachowaniami ze strony nauczyciela. Szczegółowe wyniki badania przedstawia rycina 9.

Ankietowani ujawnili, że byli wyśmiewani i poniżani przed całą klasą. Spotkali się również z krytyką swojego wyglądu. Często kierowano wobec nich obraźliwe określenia.

Według respondentów na złe traktowanie ucznia przez nauczyciela wpływa wiele czynników między innymi to, że uczniowie mają lekceważący stosunek do danego przedmiotu (63%), nie uczestniczą w lekcjach (55%) lub mają trudności w nauce (30%). Ankietowani podkreślili, że na złe traktowanie wpływa również wygląd (26%), duże ambicje, wiedza i inteligencja ucznia (6%), jak również status majątkowy (2%).

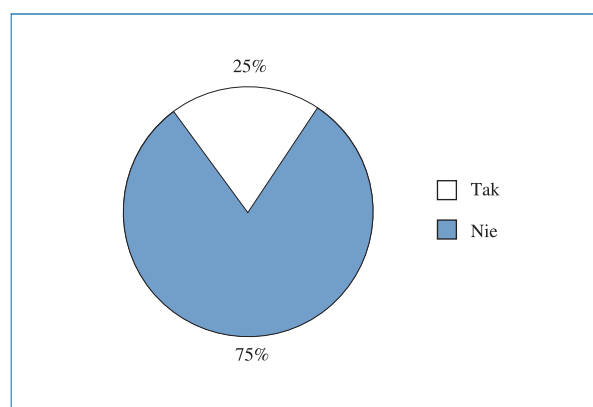
Kolejne pytania kwestionariusza dotyczyły poszczególnych form przemocy: fizycznej, psychicznej, seksualnej. Najczęściej uczniowie spotykali się z przemocą fizyczną i psychiczną. Jako przykłady przemocy fizycznej uczniowie wymieniali: bójki między uczniami (58%), umyślne popychanie na korytarzu (60%), kopanie (35%), bicie za pomocą jakiegoś przedmiotu (17%).

Respondenci spotkali się z następującymi formami przemocy psychicznej: wyzwiskami (42%), wyśmiewa-

Rycina 8. Opinie badanej grupy uczniów na temat osób, które są najczęściej sprawcami przemocy szkolnej

Figure 8. Opinions of the schoolchildren' group on the persons who are the most often the perpetrators of school violence's subject

Rycina 9. Liczba osób, która była świadkiem stosowania przemocy przez nauczyciela w badanej grupie uczniów

Figure 9. Persons who was witness of applying the violence by teacher in the schoolchildren' group

niem (72%), obrażaniem i poniżaniem (62%), izolacją od grupy i brakiem akceptacji (42%), lekceważeniem drugiej osoby (23%).

Ze stosowaniem przemocy psychicznej uczniowie spotykali się najczęściej ze strony koleżanki i kolegi (55%) oraz ze strony nauczyciela (7%); 17% nie określiło sprawcy przemocy psychicznej, a 26% nie udzieliło żadnej odpowiedzi.

Z przemocą seksualną spotkało się 12 osób. Na terenie szkoły 10 osób doświadczyło jej ze strony koleżanek i kolegów, 1 osoba ze strony nauczyciela, 1 osoba nie określiła sprawców przemocy seksualnej, 76 osób odpowiedziało, że nie spotkało się z tym rodzajem przemocy. Rycina 10 przedstawia, z którego rodzaju przemocą najczęściej spotkała się grupa badanych gimnazjalistów.

Uczniowie, którzy byli ofiarami przemocy, najczęściej byli zmuszani do oddawania śniadania, pieniędzy,

przynoszenia alkoholu. Często namawiani byli do wagarowania, spotykali się z wyzwiskami, czuli się upokarzani.

Kolejne pytanie kwestionariusza dotyczyło sprawdzenia, czy młodzież wie, gdzie może znaleźć pomoc w przypadku doświadczenia przemocy. Szczegółowe wyniki przedstawiono na rycinie 11.

Osoby będące ofiarami lub świadkami przemocy najczęściej zgłosiłyby to nauczycielowi (40%), dyrekcji szkoły (30%), pielęgniarce szkolnej (17%), rzecznikowi spraw ucznia (13%), księdzu (14%), przyjaciołowi, koleżance i rodzicom (4%).

Dyskusja

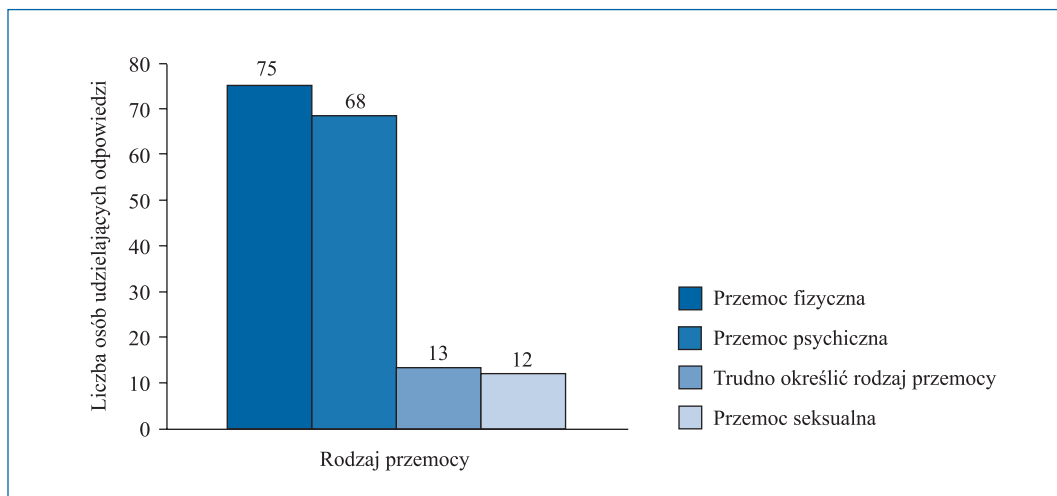
Literatura na temat przemocy obecnie jest powszechna i dostępna [1–22].

Przemoc w szkole nie jest nowym zjawiskiem. Od około 30 lat w Polsce i za granicą prowadzone są liczne badania poświęcone temu zagadnieniu [6, 8]. Dużo też robi się, aby zapobiec rozwojowi zjawiska przemocy [2].

Terminy „przemoc” i „agresja” są bardzo często używane zamiennie. Jednak nie oznaczają tego samego. Szczegółowe rozróżnienia tych pojęć zostały dokonane między innymi przez Pośpieszył, Mazur, Barona, Fromma, Obuchowską i innych [2].

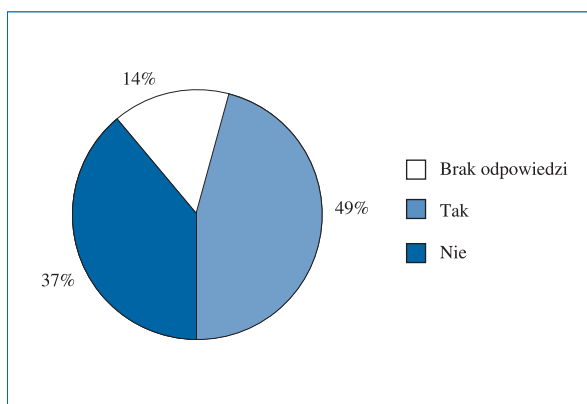
Definicje przemocy podawane w literaturze są zgodne z definicjami podawanymi przez młodzież gimnazjalną. Badana młodzież wymieniła różne definicje przemocy. Określa ją jako formę znęcania się psychicznego i fizycznego nad drugą osobą czy też fizyczne i psychiczne zadawanie bólu drugiej osobie. Dwadzieścia procent respondentów zdefiniowało przemoc jako synonim słowa „agresja”.

Wyniki przeprowadzonych licznych badań oraz obserwacje środowiska szkolnego świadczą o tym, że agresja i przemoc w szkole istnieją, a skala ich występowania coraz bardziej się poszerza [3, 8, 12, 13, 22].

Rycina 10. Najczęściej spotykane rodzaje przemocy w badanej grupie uczniów

Figure 10. The most often kinds of violence happened in the schoolchildren' group

Rycina 11. Liczba osób w badanej grupie uczniów, które wiedzą, gdzie mogą znaleźć pomoc w przypadku, gdy staną się ofiarami przemocy

Figure 11. Number of participants who know where to look for help if they become victims of violence

Grupa badanych uczniów reprezentowała podobną do szwedzkiego psychologa Olweusa opinię dotyczącą postawy i charakteru ofiar. Wright czy Olweus przedstawiają różne typy ofiar przemocy, których zachowania są prowokujące i pasywne. Ofiary są przestraszone, nieśmiałe, wrażliwe, małowmowne, brak im pewności siebie i mają poczucie samotności [19]. Wspomniany już Olweus prowadził badania dotyczące czynników, które powodują i skłaniają sprawcę do wyrządzenia krzywdy osobom drugim. Autor mówi, że sprawca agresji i przemocy ma problemy z poczuciem własnej wartości, nie czuje się akceptowany przez środowisko. Jego postawa wobec rodziców czy opiekunów staje się negatywna. Czuje się silniejszy od innych. Poprzez naukę w szkole sprawca ma poczucie ograniczenia rozwoju własnej osoby [19].

Według badanej grupy młodzieży sprawcami przemocy stają się osoby, które mają zły charakter, kiedyś same

były ofiarami przemocy, nie potrafią współczuć innym, cieszy ich zadawanie komuś bólu, czują się silniejsi od innych, nie są wychowane, brakuje im zasad moralnych.

Herberger opisuje zachowania wrogie, które występują między innymi w środowisku szkolnym. Ich przyczyną najczęściej jest defekt socjalizacji. Zachowania opozycyjno-buntownicze i zaburzenia zachowania mogą doprowadzić do ukształtowania postawy antyspołecznej — wrogiej [2].

Postawa wroga według Millona charakteryzuje: osoby zaczepne, zjadliwe, zawzięte, dokuczliwe, brutalne, niewrażliwe, mściwe i windykacyjne, popełniające czyny pełne nienawiści, zbuntowane przeciwko konwencjonalnemu życiu społecznemu (...). Spodziewają się zdrady i ukarania. Nie ograniczają się jednak do prób werbalnych, lecz bronią swojego w sposób bezlitosny, z zimną krwią mszczą się za każdą krzywdę (...). Czułość jest dla nich oznaką słabości (...) [18].

Z przeprowadzonych analiz wynika, że do powstania agresji przyczynia się przede wszystkim prowokacja, stresory, używki — narkotyki, alkohol; pobudzenie emocjonalne, oglądanie przemocy [2].

Odwołując się do badań własnych, stwierdziliśmy, że 19% ankietowanych przyznaje się do palenia tytoniu, 30% do picia alkoholu, 12% do zażywania narkotyków. Z przeprowadzonych badań własnych wynika, że 12% osób spotkało się z przemocą seksualną. Sprawcami takich zachowań byli głównie rówieśnicy oraz osoby obce. Wyniki te mają odzwierciedlenie w literaturze. Z badań prowadzonych w Polsce i na świecie wynika, że w latach 90. spożywanie alkoholu stało się powszechne w okresie dorastania. Według badań przeprowadzonych w naszym kraju aż 90% osób niepełnoletnich sięgało już po alkohol [4–6].

Badania *Heath Behaviour in School-aged Children* (HBSC), zapoczątkowane w Polsce w 1990 roku, prze-

prowadzane są co 4 lata. Odwołując się do wyników badań HBSC przeprowadzonych w 2002 roku w grupie liczącej 6383 uczniów z Polski w wieku 11–15 lat można stwierdzić, że aż 45% nastolatków najczęściej piło piwo, 1/4 sięgała po wódkę i wino. Aż 6% badanej młodzieży było w stanie upojenia alkoholowego. W tych badaniach zaprezentowano związek pomiędzy piciem alkoholu a zachowaniami agresywnymi, używaniem substancji psychoaktywnych i występowaniem niebezpiecznych zachowań seksualnych. Z badań wynika również, że młodzież pijąca alkohol częściej sięga po papierosy (47%). Procent osób palących w całej grupie badanej wynosił 11%. W bójkach w grupie badanej uczestniczyło 24% ankietowanych, zaś w grupie osób spożywających alkohol liczba ta wzrasta do 48%. Do odbycia stosunku seksualnego przyznało się 14% ankietowanych. Wraz ze spożywaniem alkoholu ryzyko wystąpienia zachowania agresywnego lub aktu przemocy wzrasta do 37% [9].

Sierosławski i Zieliński wyjaśniają, że alkohol w życiu młodzieży ma takie samo znaczenie jak dla dorosłych — pełni funkcję środka odurzającego lub „symbolicznego wypicia lampki wina” [4].

Jessor stwierdza, że na zachowanie ryzykowne, sięganie po używki w dużej mierze mają rówieśnicy oraz rodzice, zaś mniejszy — przemiany społeczne [20].

Do tendencji wzrostowej spożywania alkoholu przyczyniają się przemiany społeczno-ekonomiczne, jakie dokonują się w ostatnich latach [9]. Literatura podaje najczęściej reklamę napojów alkoholowych skierowaną głównie do ludzi młodych, dostęp do alkoholu, nieprzestrzeganie prawa, zmniejszone restrykcje ze strony rodziców jako przyczyny spożywania alkoholu [9].

Ruszkiewicz w 2000 roku przeprowadził ogólnopolskie badania dotyczące występowania przemocy w grupie 2567 uczniów i 898 nauczycieli. W badaniach zadano pytanie poruszające kwestię rozmiarów i form przemocy wśród uczniów. Autor zwrócił uwagę, że chłopcy częściej niż dziewczęta stosują przemoc [9].

Zgodnie z literaturą badani respondenci określili takie samo stanowisko dotyczące określenia sprawców przemocy. Z badań własnych wynika, że 73% uczniów było świadkami, 27% ofiarami, a 30% sprawcami przemocy. Dokonując podziału na płeć, częściej sprawcami (60%) i ofiarami (77%) przemocy byli chłopcy.

Do najczęściej spotykanych w szkole zachowań agresywnych należą: oszukiwanie nauczycieli, utrudnianie prowadzenia lekcji, obrażanie i wyśmiewanie innych uczniów, umyślne potrącanie, niszczenie cudzej własności, używanie wulgaryzmów, zmuszanie do robienia różnych rzeczy. Według badań przeprowadzonych przez Ruszkiewicza co drugi uczeń przyznaje się do tego typu zachowań [22].

W badaniach HBSC przeprowadzonych w Polsce w 2002 roku przez Mazur i Kołosa z Zakładu Epidemiologii Instytutu Matki i Dziecka w Warszawie brało udział 308 klas. W każdej z klas zbadano co najmniej

15 uczniów. Z badań tych również wynika, że chłopcy częściej niż dziewczęta są zarówno sprawcami, jak i ofiarami przemocy [3]. Najczęstszą formą dręczenia w szkole było robienie innym przykrych żartów, oczernianie, mówienie nieprawdy” (18%), odtrącanie od grupy (21%). Przemoc fizyczna była wśród gimnazjalistów wymieniana na trzecim miejscu przez sprawców, a na ostatnim przez ofiary [3].

Krasowski w latach 2001–2002 przeprowadził badania dotyczące występowania zjawiska przemocy w środowisku szkolnym w grupie 224 uczniów w szkole podstawowej i gimnazjum. Na podstawie tych badań stwierdzono, że 25% uczniów było ofiarami agresji i przemocy, 67% — świadkami, a 18% — sprawcami przemocy [1]. Według badań prowadzonych przez Krasowskiego do aktów przemocy dochodzi najczęściej na boisku szkolnym — 43%, w toalecie — 31%, na korytarzu — 47%, w pobliżu szkoły — 23% [1].

Na podstawie wyników badań własnych uczniowie najczęściej spotkali się z przemocą na korytarzu podczas przerw — 73%, w toaletach — 24%, w klasie — 15%, w drodze do szkoły — 18%.

Z własnych badań wynika, że najczęściej w środowisku szkolnym występuje przemoc fizyczna (75%). Co raz częściej dochodzi do umyślnego popychania na korytarzu (60%), czy też bójek między uczniami (58%). Uczniowie wyrządzają sobie krzywdę, bijąc się za pomocą jakiegoś przedmiotu (17%).

Przemoc psychiczną i fizyczną wobec uczniów stosują nauczyciele. Odwołując się do badań przeprowadzonych w Stanach Zjednoczonych 2000 roku, widać, że aż 70% nauczycieli stosowało przemoc i zachowywało się agresywnie wobec uczniów [18].

Z badań własnych wynika, że 25% uczniów było świadkami stosowania przemocy przez nauczycieli. Nauczyciele według ankietowanych najczęściej wyśmiewają się z ucznia, obraźliwie go określają lub też krytykują przed całą klasą jego wygląd.

Według Kozłowskiej i Herberger pedagogzy i nauczyciele w trakcie prowadzenia zajęć nie zawsze reagują na mające miejsce akty przemocy. Zdarza się, że ich działania są nieadekwatne do danej sytuacji, na przykład obracają w żart daną sytuację, starają się odwrócić uwagę, stosują działania manipulacyjne. Na problemy uczniów nauczyciele reagują lękowo albo agresywnie. Mają wiedzę na temat agresji i przemocy, ale nie potrafią przeciwdziałać konkretnym formom zachowań agresywnych. Brak umiejętności przeciwdziałania związany jest z blokadą emocjonalną oraz z przenoszeniem swoich trudnych sytuacji życiowych na uczniów. Pedagog powinien dawać uczniom wzór dobrych zasad postępowania, powinien być autorytetem. Bernego uważa, że nauczyciel powinien być „osobą zintegrowaną, spójną, mającą rozeznanie we własnych uczuciach” [21].

W placówkach szkolnych coraz częściej można spotkać się z przemocą seksualną. Jej główne formy to:

dotykowa — homoseksualizm czy też bezdotykowa — ekshibicjonizm, przymusowe rozbieranie się, nachalne rozmowy o seksie [12].

Z przeprowadzonych badań własnych wynika, że 12% osób spotkało się z przemocą seksualną. Sprawcami takich zachowań byli głównie rówieśnicy oraz osoby obce.

Z grupy 100 gimnazjalistów 21% zadeklarowało, że nie czuje się bezpiecznie w szkole. Na podstawie wyników badań Karcz wynika, że aż 61% uczniów postrzega środowisko szkolne jako niebezpieczne [12].

W kontekście analizy badań własnych oraz wyników prezentowanych w doniesieniach piśmiennictwa polskiego i światowego wnioskować można, że przemoc w szkole istnieje i w ostatnich latach ma tendencję wzrostową. Analiza literatury przedmiotu wykazała, że jest już wiele badań prowadzonych w kierunku występowania przemocy w szkole i należy przeprowadzić badania, które miałyby na celu ocenę wiedzy i potrzeb nauczycieli, pedagogów w kierunku rozpoznawania i zwalczania przemocy.

Wnioski

1. W świetle uzyskanych wyników badań i przeglądu piśmiennictwa dotychczasowe programy i formy zapobiegania przemocy w szkole wydają się być nieskuteczne i wymagają dopasowania do indywidualnych potrzeb poszczególnych szkół.
2. Można również wnioskować, że wiedza i przygotowanie nauczycieli w zakresie metod zapobiegania przemocy rówieśniczej w szkole jest wciąż zbyt mała i powinna być nieustannie pogłębiana.
3. Słuszne wydaje się być kontynuowanie badań w grupie nauczycieli i określenie na ich podstawie wyników potrzeb nauczycieli w zakresie form i metod zapobiegania przemocy wśród uczniów.

Piśmiennictwo

1. Krasowski A. Czy w polskiej szkole jest bezpiecznie? Konferencje i seminaria. Biuletyn Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu, Warszawa 2003; 6 50.
2. Kozłowska M., Herberger J. Przemoc w zachowaniu się dzieci i młodzieży. Wydawnictwo PWSZ, Głogów 2008.
3. Mazur J., Kołło H. Związek między przemocą rówieśniczą w szkole a samopoczuciem psychicznym uczniów gimnazjum. Dziecko krzywdzone 2006; 14: 80–92.
4. Sierosławski J., Zieliński A. Europejski program badań ankietowych w szkołach na temat używania alkoholu i innych substancji psychoaktywnych. W: Alkohol i narkotyki w życiu polskiej młodzieży. PARPA, Warszawa 2002.
5. Wojnarowska B., Mazur J. Zachowania zdrowotne i zdrowie młodzieży szkolnej w Polsce i innych krajach. Tendencje zmian w latach 1990–1998. Katedra Biomedycznych Podstaw Rozwoju i Wychowania, Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2000.
6. Szymański J., Wojnarowska B., Mazur J. Picie napojów alkoholowych przez młodzież szkolną w Polsce i innych krajach. Tendencje zmian w latach 1990–1998. Alkohol i Narkomania 2001; 14: 21–27.
7. Górowska-Fells M., Kuźmicka J., Kolasińska E., Smoczyńska A. Przemoc i agresja w szkołach w Europie — sposoby przeciwdziałania. Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2007.
8. Walc W. Przemoc w relacjach międzyludzkich — opinie młodzieży. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2006.
9. Sito A., Ostaszewski K. Między profilaktyką, promocją zdrowia a jakością życia dzieci i młodzieży. Medycyna Wieku Rozwojowego 2003; 1: 129–138.
10. Przybysz-Zaremba M. Mobbing w szkole. Niebieska Linia. Dwumiesięcznik poświęcony problematyce przemocy 2008; 54: 18–21.
11. Rejzner A. Agresja w szkole — spojrzenie wieloaspektowe. Wyższa Szkoła Pedagogiczna Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Warszawa 2004.
12. Mazur J. Środowiskowe, społeczne i behawioralne uwarunkowania urazów i przemocy wśród młodzieży szkolnej w Polsce i w wybranych krajach. Raport Końcowy z Projektu Badawczego 3 PO5D00724, realizowanego w latach 2003–2005. Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2005.
13. Jarosz E. Przemoc wobec dzieci. Reakcje środowisk szkolnych. Dom, który krzywdzi. Wydawnictwo Śląsk, Katowice 2001.
14. Gebauer K. Mobbing w szkole. Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2007.
15. Fromm E. Anatomia ludzkiej destruktywności. Wydawnictwo Rebis, Poznań 1998.
16. Czekirda M. Przemoc wobec dzieci jako zagrożenie zdrowotne. Pielęgniarstwo XXI wieku 2007; 3–4: 132–137.
17. Kmiecik-Baran K. Młodzież i przemoc. Mechanizmy socjologiczno-psychologiczne. Wydawnictwo PWN, Warszawa 1999.
18. Millon T, Davies R. Zaburzenia osobowości. Wydawnictwo IPZ, Warszawa 2006.
19. Olweus D., Santorski J. Mobbing. Wydawnictwo Jacek Santorski, Warszawa 2007.
20. Jessor R., Jessor S. L. Behaviour and psychosocial development. A longitudinal study of youth. Academic Press, New York 1997.
21. Surzykiewicz J. Agresja i przemoc w szkole. CMPPP, Warszawa 2000.
22. Dyga-Konarska M. O ochronie dzieci krzywdzonych. Jak zapobiegać personalnej i instytucjonalnej przemocy w ochronie zdrowia? Niebieska Linia. Dwumiesięcznik poświęcony problematyce przemocy w rodzinie 2002; 2: 20–27.